

Max Arian

Vooroorlogse joodse

Een paradijs voor de kleintjes

De voormalige crèche in de Plantage Middenlaan is vooral bekend geworden doordat in 1942 en 1943 zo'n 600 joodse kinderen via die instelling gered zijn. Maar ook werden duizenden kinderen hiervandaan gedeporteerd en omgebracht. Dat de crèche voor de oorlog misschien wel het modernste kinderdagverblijf in Nederland was, is veel minder bekend. Onlangs dook een serie onbekende foto's op van de crèche in vol bedrijf.

Net als niet-joden koesteren ook joden vaak vooroordelen over joden. Veel van die vooroordelen worden weerlegd door de geschiedenis van de Zuigelingen-Inrichting en Kinderhuis, kortweg de crèche, toen Plantage Middenlaan 31. Zo denkt men dat er tijdens de oorlog weinig of geen joods verzet is geweest, en dat joden zich passief naar de gaskamers hebben laten brengen. Zo ben ik als driejarig jongetje in 1943 naar de crèche tegenover de Joodsche Schouwburg gebracht. Niet om gedeporteerd te worden, maar omdat ik vandaaruit met hulp van de leiding van de crèche het beste door het verzet in veiligheid kon worden gebracht. Dat honderden kinderen vanuit het hol van de leeuw en met medeweten en bescherming van sommige medewerkers van de Joodsche Raad zijn weggesmokkeld en gered, is een van die paradoxen over de oorlog die het zwart-wit beeld van goed óf fout enigszins verstoren.

Foto's ter ere van zilveren jubileum

Onlangs kwam tijdens een radiogesprek over de oorlog de crèche ter sprake en na afloop kreeg ik te horen dat een mevrouw uit Soest had opgebeld die er iets meer over wilde vertellen. Riek van Spier is zelf nooit in de crèche geweest, maar zij koestert een heel bijzonder foto-album, dat ze heeft gekregen van Jeanne Burghoorn, die tot 1942 adjunct-directrice van de crèche was. In dat jaar werd Burghoorn door de Duitsers gedwongen weg te gaan, omdat zij daar als niet-joodse niet meer mocht werken.

Het album bevat vooral foto's (vermoedelijk allemaal gemaakt door Henk Schuivlot) die genomen zijn bij het 25-jarig bestaan in 1932 van de Vereniging Zuigelingen-Inrichting en Kinderhuis. Fraaie opnamen, waarop de crèche er wel heel erg netjes uit ziet. Verder zijn er twee foto's van andere feestelijke gelegenheden, waarop het voltallige perso-

De Zuigelingen-Inrichting en Kinderhuis, Plantage Middenlaan 31, in 1932. Links is de babyzaal, rechts de kamer van directrice Henriëtte Pimentel. Uiterst rechts de deur van het gangetje waardoor de kinderen gebracht en gehaald werden. Op de eerste verdieping de zaal van de synagoge.

crèche in vol bedrijf

In de ontvangstruimte worden de kinderen op aankleedtafels nagekeken op luizen en ziekten. De vrouw zonder kapje is Pimentel. Links achter de deur met de plank waarop de kinderen worden afgegeven.

De grote keuken met van links naar rechts wasbaas Zijlstra, juffrouw Maartje, Stella en een onbekende.

Emmazaal heette de babyruimte, met boven ieder wiegje een naamplaatje van het kindje. Rechts een schot tegen de tocht, daarvoor directrice Pimentel. Rechts achter het badkamertje. Links staat Bep Nieman gebogen over een wieg.

neel verkleed om directrice Henriëtte Henriquez Pimentel is geschaard, en ten slotte een foto van de kinderen, ook al verkleed, waarbij juffrouw Burghoorn een briefje heeft geplakt: "15 Mei 1942. Mijn laatste dag in de Crèche". De meisjes houden linten vast. Ze doen de lintendans, weet Van Spier, want die heeft ze zelf nog van Jeanne Burghoorn geleerd, met rode en blauwe linten. De jongetjes staan met muziekinstrumenten om een groot bord met foto's van allerlei kinderen en het opschrift VEEL SUCCES!!

Op een eveneens in het album ingeplakt versje staat: "Het Beste wenscht U De Fröbelklas!!!" en voor wie weet dat twee maanden later de systematische deportaties van joden begonnen is het hartverscheurend om te lezen:

*Bloemenvrouwtje, toe geef mij
Een aardig bloempje, zeg.
Nee nee, nee, ik geef van mijn bloempjes
Er niet eentje weg.
Trala-lala. . . .*

De leidsters van de crèche zullen ongetwijfeld hebben gedacht toen de Duitsers het bevel gaven dat de kinderen op transport moesten: "Nee, nee, nee, ik geef er niet eentje weg . . ."

Burghoorn werd directrice van het Lutherse Weeshuis op de Weteringschans, tegenover bioscoop Alhambra. Daar kwam kort na de oorlog ook Riek van Spier terecht. Zij is in 1930 geboren als dochter van een joodse vader die zich vanwege zijn huwelijk luthers liet dopen. Toen ze op een dag in 1944 thuiskwam, hoorde ze van de burens dat er

een razzia was geweest. De bij hen ondergedoken joodse familie was opgepakt en haar vader was spoorloos verdwenen. Waarschijnlijk is ook hij omgebracht, maar volstrekte zekerheid daarover heeft zij nooit gekregen. Rieks moeder stortte geestelijk in en de 14-jarige Riek moest voor zichzelf en haar elf jaar jongere zusje zien te zorgen. In augustus 1945 werd de situatie zo moeilijk dat Riek naar het Lutherse Weeshuis ging en vroeg of zij en haar zusje daar konden komen wonen. Ze vond de witte katoenen strikken van de weesmeisjes zo mooi... Zo leerde zij juffrouw Burghoorn kennen en die beloofde haar dat zij het foto-album van de crèche zou erven; als dochter van een joodse vader had Riek immers met dit brokje joodse geschiedenis te maken.

De herinneringen aan de weggevoerde en vermoorde kinderen en hun ouders, vaak hardwerken- de arme mensen uit de Jodenbuurt, keerden sterker terug naarmate Burghoorn ouder werd. En ook het verdriet om hen en om de door haar geliefde en bewonderde directrice Pimentel. Over de tegelijk heldhaftige en droevige geschiedenis van de crèche in de oorlog is intussen al vrij veel geschreven. Door mijzelf in *De Groene Amsterdammer* van 4 mei 1983 en nog veel uitvoeriger door Anita van Ommeren en Ageeth Scherphuis in het bijvoegsel 'De crèche 1942-1943' van *Vrij Nederland* van 18 januari 1986.

Om hygiënische redenen waren potjes vervangen door piepkleine wc-tjes. Vuile luiers gingen in emmers zoals die te zien zijn in de deur-opening. Virrie Cohen: "In de speelkamer heb ik tijdens de oorlog wel eens baby's onder de vuile luiers verstopt. Ze moesten dan doodstil zijn en dat waren ze gelukkig altijd."

Ook opleiding tot kinderverzorgster

De teruggevonden vooroorlogse foto's laten zien dat er aan die geschiedenis een geschiedenis vooraf gaat. Het verhaal van een plek waar joden en niet-joden tientallen jaren op vanzelfsprekende wijze samenwerkten en woonden. Daarmee wordt ook een ander vooroordeel teniet gedaan: dat de Amsterdamse joden voor de oorlog een afgesloten en achterlijke gemeenschap zouden vormen. De crèche was vanaf de oprichting joods, maar op geen enkele manier afgesloten van haar omgeving. Niet-joodse kinderen waren even welkom als joodse. Er werd kosjer gegeten, wat in de praktijk betekende dat de kinderen geen vlees, alleen melkkost kregen. Op zaterdag was de crèche dicht, omdat de meeste ouders dan niet werkten.

Het kinderdagverblijf kostte een kwartje per kind per dag, al moest het soms voor minder. Veel ouders waren arm: ze stonden op de markt of gingen met de kar uit venten. De crèche was uiterst rationeel en hygiënisch georganiseerd, maar op een vrolijke, levenslustige manier waarbij het belang van de kinderen en het plezier van de kinderverzorgsters voorop stonden. De crèche was ook de enige plaats die een volledige opleiding tot kinderverzorgster bood, in de vorm van een tweejarige cursus met drie avonden in de week onderwijs. Zo gaf de arts Johanna Aronsohn les over kinderziekten, Clara Asscher-Pinkhof onderwees joodse rituelen en symbolen, en directrice Henriëtte Pimentel leerde de meisjes "hoe zij kind met het kind konden zijn", zoals de Groningse historicus Bert-Jan Flim het formuleert.

Flim werkt aan een proefschrift over het georganiseerd onderduiken van joodse kinderen en wijdt daarin ook een hoofdstuk aan de crèche. Op initiatief van de Vereeniging Zuigelingen-Inrichting en Kinderhuis werd in 1906 de crèche gevestigd in de Rapenburgerstraat, opdat "Joodsche moeders die gesteld zijn op rituele verzorging van hare kinderen, deze kunnen onderbrengen direct in of nabij het centrum der joodsche armenbevolking". In 1924 verhuisde de crèche naar een groter pand, het gebouw van Talmoed Tora, Plantage Middenlaan 31, waar tot die tijd arme joodse jongens gratis godsdienst- en maatschappelijk onderwijs kregen.

Voor de crèche werd het pand aanmerkelijk verbouwd. Flim heeft in het Amsterdamse Gemeentearchief de bouwtekeningen uit 1924 opgespoord. De synagoge, op de eerste etage in een grote zaal over de volle breedte van het gebouw, bleef echter tot 1942 gespaard. In de jaren zestig ben ik er nog eens wezen kijken; stomerij Excelsior zat er toen. De zaal had een groen plafond met gouden sterren en versiersels. Ook de karakteristieke wenteltrap, die ik me van mijn verblijf daar nog herinnerde, was er nog. Jammer genoeg is het gebouw kort daarna afgebroken voor Aldo van Eycks kleurige, maar hier nogal misplaatste Moederhuis.

De tuin achter de crèche, met uitzicht op de achterkant van huizen in de Plantage Franschelaan, nu Henri Polaklaan.

Pimentel in haar kamer met veel bloemen en planten. Links een opklapbed.

Het personeel in de 'huiskamer' oftewel 'eetkamer personeel'. Van rechts naar links zittend: Hanna Hageman, hoofd van de babykeuken; onbekend; adjunct-directrice Burghoorn; directrice Henriëtte Pimentel. Helemaal links zit Bep Nieman, hoofd van de babyzaal. Cohen: "Toen in 1936 koningin Wilhelmina op bezoek kwam met prinses Juliana en prins Hendrik, waren ze op een gegeven ogenblik prins Hendrik kwijt. Waar zat hij? Bij de meisjes, in de huiskamer!"

Controle op pikkels, pokken en luizen

De nieuwe crèche gold als de modernste van Amsterdam, met ruime lokalen, grote ramen en een uitgestrekte, gedeeltelijk geplaveide speelplaats. In 1926 werd Henriëtte Pimentel directrice. Ze was toen 50 jaar en ging altijd in het wit gekleed. Het personeel droeg een blauwe jurk met wit schort en een wit kapje op het hoofd. De moeders brachten hun kinderen door een gang die rechts langs het gebouw naar achteren liep. Daar was voor de ontvangruimte een plank aangebracht waarop de kinderen werden afgegeven. Vervolgens werden die – "broekjes naar beneden, rokjes omhoog" – nagekeken op pikkeltjes, mazelen, waterpokken, luizen, en zonodig werden ze "gepietekamd". Baby's kregen schone kleertjes en luiers van de crèche aan, de oudere kinderen kregen een schortje over hun kleren heen. De baby's gingen elke dag in bad, van de peuters en kleuters werden alleen de handjes en het gezicht gewassen.

De Sophiezaal was het domein van de peuters. Staand links Hanna Hageman, hoofd van de babykeuken, met een pan waarin kleingesneden blokjes brood zaten. Met een grote soeplepel schepte ze die op de bordjes. De stoelen met gaten in de rug werden aan de muur vastgezet als kinderen te veel wiebelden (zie achter in de hoek). Overigens, normaal waren er nooit zoveel verzorgsters als er op deze jubileumfoto staan.

De was werd buiten de deur gedaan, maar de vieze luiers moesten eerst worden gespoeld in de Spoelkamer. De luiers gingen in twee grote bakken en werden er met een grote tang weer uitgevist; "de kikkertjes bleven zwemmen".

Bij het jubileum op 12 maart 1932 schreven verschillende kranten opgetogen over de crèche als "een paradijs voor de kleintjes". Directrice Pimentel leidde de journalisten trots rond en vertelde dat er elke dag zo'n 100 kinderen kwamen, in leeftijd variërend van zes weken tot viereneenhalf jaar. "Iederen morgen brengen de moeders haar kleintjes om 8 uur door een aparten ingang naar de ontvangruimte, waar elk kind persoonlijk door mij wordt nagekeken of het schoon is en geen besmettelijke ziekte heeft. Is dit laatste het geval of ziet het kindje er niet goed verzorgd uit, dan wordt het weer mee teruggegeven, U begrijpt dat wij geen risico kunnen lopen; wij verzorgen de kinderen goed en meenen dit dus ook van de moeders te kunnen vergen," staat er in het *Nieuws van den Dag* van donderdag 10 maart 1932.

Geneesheer-voorzitter dr. J. Simons stipte de financiële zorgen aan, in deze tijd van grote werkloosheid en andere moeilijkheden: "Vijf en twintig jaren geleden richtten wij deze vereniging op met het doel verzorging te geven aan kinderen van Joodsche ouders. Zij kunnen er op rekenen, dat hun kinderen bij ons ritueel verzorgd worden. Tegenwoordig zijn er ook vele niet Joodsche kindertjes, doch het merendeel blijft natuurlijk, doordat wij in deze buurt ons tehuis hebben, Joodsch." Een andere krant is enthousiast over de zuigelingen-gymnastiek, waarvan de kleine Judith van zes maanden een demonstratie geeft: "De resultaten zijn voltreffelijk; geen kromme beentjes meer." De verslaggever van het *Algemeen Handelsblad* nam "een indruk mee van zonnigheid en reinheid en een schuldig gevoel, dat ik de directrice bijna twee uur van haar kindertjes heb afgehouden".

Feest in 1936: Pimentel leidde de crèche tien jaar. Eerste rij van links naar rechts vanaf onbekende draagster puntmuts: Bep Nieman, Mies Sitter, Ro Kentgens, ?, Judith Mogendorff en Thea Lissauer. Tweede rij tweede van links: Bep Pieters, als zeero-ver; in het midden Pimentel met naar rechts Dot Sonnewiele en Hanna Hageman. Derde rij, links van vrouw met Chinese parasol: Hettie Herzberger. Midden achter, tussen matroos en 'Charley Chaplin', Jeanne Burghoorn. Hoog achter Virrie Cohen als vuilnisman en Lenie Polak in smoking.

Bij het afscheid van juffrouw Burghoorn op 15 mei 1942 doen de meisjes een lintdans en vormen de jongens een orkestje. Het vijfde meisje van rechts is Alie Brilleman. Op het bord met foto's staat
▽ VEEL SUCCES!!

De door iedereen bewonderde Pimentel werd op 26 juli 1943, samen met de hele crèche, gedeporteerd. De Duitsers hadden er toen nog geen idee van dat onder haar leiding en die van Walter Suskind vele honderden kindertjes naar buiten waren gesmokkeld. Haar werk werd nog enige maanden voortgezet door Virrie Cohen, die in de periode 1934-1936 tot kinderverzorgster was opgeleid. Ook haar zus Mirjam werkte in de crèche.

Deftige dames tellen de schone was

Als Virrie Cohen en ik samen in Soest Riek van Spier opzoeken om de foto's te bekijken, komen over en weer de verhalen los. Van Spier vertelt hoe zij het album in haar bezit kreeg, en Cohen weet bij veel foto's wat namen te noemen, zoals die van de kleine Alie Brilleman, een dochtertje van een

sinaasappelkoopman uit Lepelstraat 81 driehoog-achter. Dit 'sjeintje' met haar mooie grote ogen mocht af en toe een weekend met Virrie mee naar huis. Ook Alie is weggevoerd en vermoord.

Gelukkig zijn er ook vrolijke ver-

halen te vertellen: hoe Virrie en een even ondeugende vriendin een keer vanaf de balustrade van de wenteltrap dwars door de gang de brandspuit op de directrice hebben gezet. "Ze stond te druipen van het water en ze riep alleen maar: 'Nee, niet doen jongens!' Meer zei ze niet, boos was ze nooit." Of over hoe de deftige dames van het bestuur met hoeden op de schone was kwamen tellen, die vervolgens door adjunct-directrice Burghoorn op stapels in de linnenkasten op de gang werden gelegd. En wat deden de kinderverzorgsters-in-opleiding? Die schepten klodders jam of stroop op lepeltjes en schoten die dwars door de gang tegen de kasten

aan; tot verdriet van juffrouw Burghoorn.

Om vier uur waren de kinderen weer aangekleed, want tussen vier en zes uur werden ze opgehaald: Cohen: "Nebbisj, met hun jassen, mutsjes en dasjes aan zaten ze te wachten en dan moesten wij met ze 'achter zitten', zoals we dat noemden. In je eentje moest je wel zo'n 40 kinderen bezighouden, met liedjes zingen bijvoorbeeld." Van Spier kent nog zo'n liedje, dat ze in het weeshuis van Jeanne Burghoorn moet hebben geleerd en dat zij nu voor haar kleindochter zingt:

Dit zijn m'n wangetjes.

Dit is m'n kin.

Dit is m'n mondje,

Met tandjes erin.

Dit zijn m'n oogjes,

M'n oortjes, m'n haar.

Dit is m'n neusje

En nu zijn we klaar!

Tot haar eigen verbazing zingt Cohen mee. Ze was het liedje al meer dan 50 jaar vergeten! "Nee," zegt ze, "jij kent dat liedje niet. Toen jij in 1943 in de crèche was, waren er andere dingen te doen, toen zongen we geen liedjes. Het is voor het eerst dat ik het weer hoor, ik zal het onthouden, dan kan ik het m'n kleinzootje straks leren."

Er zit nog één kleine foto in het boek. Pimentel en Burghoorn samen in de kamer van de directrice. Henriëtte Pimentel heeft haar hondje Brunie vast. Later, weet Riek, was Brunie bij juffrouw Burghoorn in het Lutherse Weeshuis. Het hondje hoefde niet mee op transport.

Henriëtte Pimentel met Brunie en Jeanne Burghoorn. Deze foto is van latere datum dan 1932.